

Szemle

hetők, elsősorban a beiskolázási körzetünkön kívülről kaphatunk. Nem utolsó szempont az sem, hogy a már kimutatott demográfiai apály ellenére így meg lehetne tartani a jelenlegi tanulólétszámot.

Kérdőívünkben arra is választ vártunk, milyen iskolai végzettséget szánnak a szülők a gyermekeiknek. Érthető, hogy a kisiskolás esetében a szülő elképzelése még nem konkrét foglalkozás megnevezésében ölt testet, hanem inkább abban, hogy milyen szintű iskolai végzettséget szán gyermekének. A választ adó szülők 30 százaléka úgy tájékoztat, hogy erről még nem döntöttek, illetve úgy gondolják, hogy erről majd nem ők, hanem a gyerek fog dönteni (ld. 4. táblázat). A legtöbben, a családok 32 százaléka egyetemi végzettséget szeretne a gyermekének, ugyanakkor egyetlen család elégedne meg az általános iskolai végzettséggel. Egyetemet elsősorban az ugyancsak egyetemet végzett szülők óhajtanak a gyermekeiknek, de alacsonyabb végzettségűek is gondolnak erre, például a liceumi végzettségű szülők 34 százaléka.

Az idegen nyelvek ismerete hovatovább Romániában is olyan konkrét követelménnyé válik, amit nem lehet, nem szabad figyelmen kívül hagyni. Városunk iskoláinak nyelvtanárokkal való ellátottsága azonban nem megfelelő, illetve aránytalan az egyes nyelvek tekintetében. Francia nyelvszakos tanárból „túltermelés” van, az immár nem igényelt orosz szakosokból is jut az iskoláknak, kevés viszont az angol

és német szakosok száma. Ezeket az órákat most is részben szakképesítetlen, liceumi végzettségű oktatók tanítják. Ők két szempontból is gondot okozhatnak az iskoláknak: egyrészt megkérdőjelezhető a szakmai tudásuk (nem is beszélve pedagógiai felkészültségükről), másrészt alacsony bérézésük miatt az első, jobbnak ígérkező bérajánlatnál faképnél hagyhatják (hagyják) az iskolákat. A nagy kérdés tehát – amire megoldást kellene találni – a nyelvszakosok számának növelése lenne. Ez viszont rendkívüli feladatnak ígérkezik mindaddig, amíg kevés van belőlük, nem is említve azt a közismert tényt, hogy nyelvtudással az iskolánál sokkal jobban fizető intézményeket, magáncégeket stb. lehet megcélozni. Mindaddig, amíg egy kezdő, egyetemet végzett pedagógus fizetése az iskolai altiszt bérével azonos – mégpedig Romániában ez így van – a nyelvszakot végzettek jelentős része továbbra is iskolán kívüli állást igyekszik magának felkutatni.

Az iskoláknak biztosított autonómia mindazonáltal lehetőséget nyújt számunkra ahhoz, hogy a társadalmi folyamatokhoz, a nemzetgazdasági követelményeihez igazodó iskolarendszert alakítsunk ki. A beindult romániai tanügyi reform mostani stádiumában egy-egy iskola leglényesebb, legtöbb körütekintést igénylő feladata a saját programkínálat kialakítása marad.

Vass István

A kézimunka-oktatás meghonosodása az elemi népiskolában

A munkaoktatásnak a közoktatásban több formája található meg, koronként, iskolatípusonként is változóan. A leányok és a fiúk képzése a kezdetekben mindenütt, később csak helyenként elkülönülten folyt. A fiúk tanításán belül is megkülönböztethetünk két irányt, az egyik a gazdálkodás és a hozzá kapcsolódó kiegészítő munkák, a másik a kézimunka,

amely hol háziipari jellegű, hol nevelő célzatú. E tanulmányban a 6-12 éves fiúk elemi népiskolai kézimunka-oktatásának alakulását követjük nyomon.

A magyar oktatásügy 1867-1914 között

Az 1867-es kiegyezéssel Magyarország számára lehetőség nyílt a polgári fejlődésre. Az ország története során ritka az

ilyen békés korszak, amikor ilyen erős ütemű a gazdasági fellendülés, alapot teremtve az oktatásügy modernizálására. *Andrássy Gyula* kormányában *Eötvös József* kapta meg a Vallás és Közoktatási Minisztérium vezetését, aki ílymódon az 1848-49-ben megfogalmazott és részben elfogadott elképzeléseinek átértékelésére és megvalósítására kapott lehetőséget. A minisztérium hatáskörén belül kiemelt szerepet kapott a közoktatás korszerűsítésének ügye, különösen a népoktatás kérdésének új alapokra helyezése, amit az 1868. XXXVIII. törvénycikk szabályozott. (1)

A törvény előírta az iskolakötelezettséget a 6–12 éves gyermekek számára. Ílymódon létrejött az egységes hatosztályos elemi népiskola.

Eötvös elsőbbséget biztosított a felekezeti iskoláknak és csak ott írta elő népiskola felállítását, ahol semmilyen sem működött. A törvény végrehajtása eredményeként 1918-ig összesen 3 791 állami iskola épült. Míg 1868-ban a tanköteleseknek kevesebb mint a fele járt iskolába, addig 1913-ban ez az arány már 93 százalék! (2)

A hazai kézimunkatanítás előzményei és fellendülése

A magyar munkaoktatás kezdete az 1800-as évek elejére tehető. Akkoriban főként a szegényparasztok megsegítése érdekében a háziipari munka alapjaival ismertették meg a tanulókat némely egyházi iskolában és például *Tessedik Sámuel* győri almu-tanodájában 1799–1806 között. *Várady Szabó János* Yverdon-ban tanulmányozta *Pestalozzi* iskoláját, majd hazatérve mestere gondolatait magyarul is közreadta. (3) A munkaoktatás nevelő hatását előtérbe helyező szemlélet előrelendítői rajta kívül a húszas években hazánkba emigráló francia házitanítók voltak, akik *Rousseau* nevelési elveinek megfelelően mesterségre is tanították a nemes ifjakat. *Pestalozzi* nevelési elveire épülő iskolát alapított Pesten 1852-ben *Gönczy Pál*, az 1868-as törvény egyik kidolgozója, aki később kultuszminiszteri államtitkárként is sokat tett a kézimunka-oktatás felkarolásáért. (4)

Az elemi népiskolák kiépülésének időszakáig a hetvenes években nem folyt kézimunka oktatás. Egy 1879/80-as felmérésből (5) azonban megállapítható, hogy az ország 152 iskolájában foglalkoztak háziipari oktatással, ami azt jelenti, hogy a tanításban részesült tanulók száma a kezdetben mintegy 6000-re tehető. (A fejlődést bizonyítja egy 1894/95-ös jelentés, ami-ben 666 iskola, tehát az összes iskola 40 százaléka foglalkozott már kézügyességi, vagy háziipari oktatással!)

A kézimunkatanítás a hetvenes években tehát valóban nincs jelen az elemi népiskolai gyakorlatban, de jelen van az élenjáró tanítóképzők tanrendjében, (például a debreceni református főiskolán 1820 óta tanítják a fa, a papír és a könyvkötészeti munkákat). A foglalkozások több területre terjednek ki. Az egyik a gazdasági és kertészeti gyakorlat, amit ezúttal nem tárgyalunk bővebben, a másik a taneszköz készítés. Ennek keretében növény és rovargyűjteményt készítenek, állatokat tömnék, fizikai szemléltető eszközöket készítenek – például az egyszerű gépek működésének bemutatására – valamint domború térképeket a földrajz tanításához. Az iparoktatás keretében az asztalos-ság, a könyvkötészet és a vesszőkötés elemeit sajátítják el. Kimondottan kézimunka jellegű tevékenység a lombfűrészelés, a fafaragás, az agyagmintázás és gipszöntés, valamint a szalmafonás. (6)

A tanítóképzés fejlesztése érdekében az állam (és most már nem csak a VKM., hanem a „Földművelés-, ipar-, és kereskedelemügyi ministerium” is) nagyarányú támogató tevékenységet fejt ki. Az 1877-es tanterv az elemi technika tanítását kötelező tantárggyá tette az állami tanítóképzőkben. (7) A kilencvenes években mintegy húsz tanító járt ösztöndíjjal főként a svéd Naas-ban, „a slöjd oktatás Mekká-jában” és néhányan Németországban (Lipcsében, Görlitzben, Drezdában, Hamburgban, stb.), Dániában, Norvégiában Franciaországban és Svájcban.

Az 1896-os tanítóképezdei tanterv különösen fontos, mert kimondja, hogy: „eltörölte a tanítóképző-intézetek eddigi –

nézetünk szerint téves – ipari oktatását, helyébe a kézügyességi oktatást lépteti most életbe”. A tanterv elsőben és másodikban heti 4, harmadikban heti 2 órát ír elő. Tartalmilag két részre bontja a tananyagot: kézimunkaoktatásra és a háziipar-szerű munkákra. Az általános kézügyességi oktatás anyaga az alábbi fejezetekből áll: kartonmunkák, agyagmunkák, famunkák (ez kiemelkedően a legnagyobb), valamint érc-, drót- és bádognmunkák. A háziipari munkák fa-, szalma-, gyékény- és lószőrmunkákból állnak. A munkaoktatás a gazdálkodás szünetében (főként télen) folyik.

Külföldi tapasztalatok

A munkaoktatás elméleti alapjait ismerik a tanítóképzők tanárai, de számukra, valamint a kézügyesség oktatása iránt érdeklődő néptanítók számára útmutatást jelent *Suppan Vilmos* magyar nyelvű cikksorozata a „Képek a munkaoktatás történetéből”, amely a pedagógia klasszikusainak a munkaoktatással kapcsolatos nézeteit közli témánként két-három hasáb terjedelemben. (8) *Comenius*, *Locke*, *Rousseau*, *Pestalozzi*, *Fröbel* gondolatainak ismertetése mellett külön fejezetet szán a főként a munkaoktatás szempontjából jelentős *Francke*, *Salzmann*, *Kindermann*, *Fellenberg*, *Heusinger* és *Blasche* munkásságának bemutatására. A méltatásban világosan megkülönbözteti a két alapvető felfogás híveit, a háziipar támogatóit, akik szakmát, kenyérkeresetet kívánnak nyújtani, valamint azokat, akik főként *Rousseau* nyomán a kézimunkát nevelő céllal ajánlják. A 19. század utolsó negyedében terjed el a népiszkolai munkaoktatás Európában. A munkaoktatásban a finn *Uno Cygnaeus* a kezdeményező, aki szerint a műhelyoktatást a közoktatásban kell megvalósítani és nem mesteremberekkel, hanem tanítókkal. Csupa olyan munkát kell választani, amelynek eredménye a ház körül felhasználható és olyan egyszerű eszközökkel elkészíthető, mint a finn fakés. Munkásságának egyik eredménye, hogy a műhelymunka 1866-ban a tanítóképzés részévé

vált Finnországban. Kisugárzása elsősorban a skandináv államokban jelentős.

A munkaoktatás fejlődése és nemzetközi elterjedése szempontjából legjelentősebbek a svédországi események, központjukban *Otto Salomon* Naas-slöjdseminariuma. A szeminárium létrejöttét több tényező szerencsés együttese tette lehetővé, amelyek közül kiemelkedik az a tény, hogy gazdag nagybátyja, *Otto Salomon* rendelkezésére bocsátott egy Göteborghoz közeli félszigetet, itt felépíttettek egy 105 tanuló befogadású, műhelyekkel, eszközökkel felszerelt tanintézetet, ahol a tanulóknak még az anyagköltséget sem kell megfizetniük, csak a szállást és az ételmezt. A szeminárium 1875 óta működik és 1882 óta külföldi vendégeket – férfiakat és nőket egyaránt – is fogad. 1892-ig összesen 1481-en végeztek, ebből 1117 svéd, 125 angol, 43 finn, 35 norvég, 22 dán, 16 orosz, 16 olasz, 14 amerikai, 13 osztrák, 11 német, 5 holland, 3 francia, 3 belga, 1 izlandi, 1 spanyol és 1 abesszín. (Magyar először 1893 nyarán végez a hat hetes nyári tanfolyamon, majd további 10-15 a következő néhány évben.)

A slöjd svéd kifejezés, magyarul kézügyességet jelent, ennek nyomán a pedagógiai célú munkát slöjd asztalosságnak is szokták nevezni.

A munka eredménye egy-egy, az egyszerűtől a bonyolult felé haladó használati tárgy. Minden egyes tárgy elkészítése során egy új műveletet sajátít el a tanuló. Az 50 tárgyból álló sorozat első darabjai sorrendben a következők:

Egy darabból készülő munkák:

betűsormutató, gereblyefog, virágpálca, tolltartó, erősebb virágpálca, palavessző, krétatartó, kis táblácska, gombolyító, ültetőfa, tolltartó számolyka, papírvágókés, borotvaféno szíjdeszka, csésze, kalapácsnyél, kanál, vágódeszka, virágcserep alá való kereszt, méterrúd, lizmérő lapát.

Több darabból állók:

ruhafogas, lécpad virágcserep alá, fej-szenyel stb.

(E munkák napjainkig megtalálhatók az iskolák változó nevű kézimunka-foglalkozásain.)

A nevelés célja, *Schranz* szerint:

- „1. A slöjd tanítással mindenekelőtt a munkakedvet kell általánosságban felébreszteni.
2. A durvább testi foglalkozás és munka iránti tiszteletet növelni.
3. A növendéket önállóságra szoktatni.
4. Rendre, pontosságra és tisztaságra nevelni
5. Figyelemre tanítani a növendéket.
6. Szorgalmat és kitartást fejleszteni benne.
7. A fizikai erőket fokozni.
8. A szemet gyakoroltatni és az ízlést nemesíteni.
9. Bizonyos fokú kézügyességre tanítani.
10. A különböző eszközök célszerű és helyes használatára és jó minőségű munkadarabok előállítására szoktatni.”

A tanítás módszere a szemléltetés, a minták és rajzok alapján folyó önálló munka.

Svédországban a kézügyesség választható tantárgy, amelyet nem mesterember, hanem tanító oktat a 10 évesnél idősebbek számára heti 2-4 órában, az ország legtöbb népiskolájában. Az elterjedést nagymértékben segítik a megyei háztartási társulatok (Slöjd Foreningen), amelyek elérték, hogy a megyei szeszdó jelentős részét fordítsák műhelyek felállítására, tanítói ösztöndíjakra, szakfelügyelők megbízására. Az állam szintén rendszeres segélyben részesíti a slöjd oktatást. Így aztán a tanulóknak még az anyagért, műhelyért sem kell fizetniük.

Hazai kezdeményezések

A kézimunka fontosságát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a kérdés a tanítógyűlések kiemelt témája volt és számos publikáció jelent meg róla. Az 1883-as II. országos képviselői tanítógyűlésen Gönczy Pál miniszteri tanácsos többek között azt mondja, hogy: „A tanítás középpontja, uraim, a kézimunka, szélesebb értelemben kifejtett alapon.” E kijelentés sajtóvitát kavart.

Kaposy István (10) készséggel elismeri az állítás indokoltságát, de a hangsúlyt a „szélesebb értelemben”-re helyezi, mert szerinte: „a nép túlnyomó többségét kitevő parasztság nem fogadná el a gazdálkodástól eltérő munkaoktatást, pedig az iparosodásra egyébként szükségünk van.” Kerülő úton kell tehát eljutnunk az iparok-

tatáshoz: a tanítás középpontjába kell helyezni a gazdálkodást és köréje kell szervezni a tananyagokat, úgymint a természetrajzot, történelmet, földrajzot stb. Csak az olvasás, írás, nyelvgyakorlatok és a számtan folya külön. Ha majd így bebizonyítottuk a népnek, hogy tudunk segíteni, akkor fogjunk az iparoktatáshoz. Kaposy cikke után három héttel *Schön Bernát* fejti ki egyértelműen ellentétes véleményét. Szerinte Gönczy Pál a gyermeki öntevékenység fejlesztése, a jellem alakítása, tehát az általános nevelési cél elérése szempontjából tartja fontosnak a kézügyesség fejlesztését. „Azért munkatermet a népis-kolának!”, ahol keresetképesé tehető a fiúgyermek, amitől – véli Schön – nem fog idegenkedni a magyar. Egyben a falusi háziiparoktatástól is igen nagy eredményt, azaz megélhetési lehetőséget vár. (11)

A tanítóképzőkben és népiskolákban folyó oktatás, valamint a külföldi eredmények megismerése, a sajtóban és a pedagógus-egyesületek gyűlésein zajló eszmecsere során letisztultak a nézetek, amelyek közül kiemelkedik *Suppan Vilmos* középiskolai tanár, tanítóképezdei igazgató, a közoktatásügyi minisztérium népoktatásügyi előadójának koncepciója, amelyet a nyolcvanas és kilencvenes évek közepe között publikált. (12)

A kézügyesség-oktatás címszó alatt csak a fiúneveléssel foglalkozik, mivel a leányok már régóta részesülnek benne. „A mozgalom... arra törekszik, hogy a kézi-munkának, mint a tanítás többi tárgyával egyenjogú nevelő eszköznek elismerését és az iskolába való felvételét ki-esszökölje.”

Főbb szempontjai a szabadidős foglalkozás, a „házi szorgalom előmozdítása”, a háziipar, vagyis keresetforrás teremtés, előkészítés az ipari munkára, s végül a nevelői szándék, amely a szem és a kéz képzésével egészíti ki az iskolai oktatást.

A munkanemek megválasztásához a legkülönbözőbb mesterségeket (még az üvegcsiszolást és a szobafestést is) ajánlották és kipróbálták, de ez a kísérletezés önmagában nem vezethet eredményre, nem mérlegelik a következő szempontokat:

„1. A munka neme általános kézügyesség fejlesztésére alkalmas legyen.

2. A munka neme a gyermek érdekét felébressze.

3. A munka neme a gyermek testfejlődését megakadályozó vagy az egészségre káros befolyású ne legyen.

4. A munka neme a gyermek tisztaság, pontosság és rendhez való szoktatását lehetővé tegye.

5. A munkák esztétikai képző erővel bírnak.”

A népiskola összes korosztálya számára szükségesnek találja a kézimunkát. Az eszköz nélküli munkákat az óvodák, az anyagalakítást és a természeti erők bevonását a népiskolák feladatának, míg a festést, szobrászatot a népiskolán kívüli tevékenységnek tartja. A népiskolákban felhasználandó anyagok csoportosítását a következőképpen ajánlja:

1. Vonalszerű hajlítható anyagok (fonal, papírcsik, vessző, drót.)

2. Lapalakú anyagok (papír, karton, posztó, bádóg, stb.)

3. Testszerű anyagok

a/ könnyen alakíthatók (agyag, viasz)

b/ természetes szilárd anyagok (fa, kő)

c/ mesterséges, szilárd anyagok (fémek, üveg)

A módszer tekintetében az ajánlott menet: „szemléletből átmenni a gyakorlathoz és ehhez fűzni a netalán szükséges elméletet.” A szemléltetés a tanító utánzásából és a minta (az elkészítendő tárgy) bemutatásából áll. Rajz után csak a nagyobbak képesek dolgozni. A minta is részekben, követhető lépésekre lebontva kerüljön a tanuló elé.

„A készítenő tárgyak összeállításánál a következő elvek szolgálhatnak zsinórmértékül:

1. A tárgyak szükségesek, hasznosak vagy legalább kellemesek legyenek...

2. A tárgyak a gyermekek által idegen segítség nélkül elkészíthetők legyenek...

3. A tárgyak a tanulók szép iránti érzékét fejlesztik.”

Befejezésül megismétli pedagógiai ars poeticáját: „a népiskola meg fog szünni kizárólag csak az értelmi képességeket fejleszteni, s helyet fog adni a kéz és a szem képzését elősegítő gyakorlati oktatásnak.”

Hosszabb lélegzetű, a történeti és nemzetközi összefüggésekre is kitekintő tanulmányt közöl *Zigány Zoltán*, felső kereskedelmi iskolai tanár, aki a hazai fejlesztés

fentebb vázolt irányához még néhány új gondolattal járul hozzá (13): Szerinte a kizárólag nevelő célú kézügyességi oktatást nem célszerű követni a hazai viszonyok között. Olyan utat kell választani, amely egyúttal a nemzetgazdasági célokat is szolgálja. Mivel a falura a háziipar, városra a kis és gyáripar jellemző, a falusi és városi iskolák programja között különbséget kell tenni. A falusi iskolákban csak az első két évben foglalkoznának nevelő célú gyakorlatokkal, utána háziipari jellegűekkel, míg városon végig pedagógiai célú foglalkozás folya, felkészítve a tanulókat a sokféle iparágra. A munkaoktatás szerint is önálló tantárgyat kíván, amely kapcsolatot tart a többi tantárggyal.

A kézimunkatanítás bevezetése az alsó népiskolába Magyarországon

Először az 1904-es székesfővárosi Elemi népiskolai tanterv (14), majd az 1905-ös Tanterv és utasítás az elemi népiskola számára (15) már tartalmazza a kézimunka tanítását. Vegyük sorra, milyen feltételek álltak rendelkezésre a bevezetéshez a századfordulón.

Az oktatáspolitikát az egész tárgyalt időszakban támogatta a közoktatás fejlesztését és ezen belül is a munkaoktatást. Trefort Ágost „nemzetgazdasági” szempontja a kor felfogásának megfelelően a háziiparoktatásban látta a haladást. Az újabb idők újabb felfogása, a nevelő célú kézügyességi foglalkozás megjelenése nem volt ezzel ellentétes, felváltotta a korábbi felfogást egy biztosabb eredményt ígérő úttal. (16) Magyarországon az elsőkhöz képest (Franciaországban 1882-ben, Norvégiában 1893-ban vezették be a népiskolai kézügyesség oktatást) 10-20 év lemaradással, de a többi európai állammal párhuzamosan fejlődött a kézimunkaoktatás.

A tanítóképzés gyorsan fejlődött és ezen belül a technikai nevelés bámulatos – a korabeli Európában is az élvonalba tartozó – pályát futott be. Már a század első évtizedeiben megjelent a kézimunkatanítás, 1877-ben kötelezővé teszik az állami képezdékben és 1896-tól minden intézményben kötelezővé vált a nevelő

kéz ügyességi oktatás. Ha hozzávesszük a korabeli továbbképzéseket (kiemelkedőek voltak a fővárosi szemináriumok), akkor semmi kétségünk nem lehet a tanítók felkészültségéről.

A hazai gyakorlatot és elméletet gazdagították a korabeli külföldi eredmények. A jól fizetett, nyelveket beszélő tanítóképződei tanférfiak követték a nemzetközi szakirodalmat; néhányan közülük állami, városi és egyesületi ösztöndíjjakkal külföldi tanulmányutakat tettek. Az élenjáró skandináv és sok jó eredményt felmutató német munkaoktatás tapasztalatait józanul építették be saját tanítási gyakorlatukba.

A tanítóképzőkben folyó szellemi élet, valamint az országban elterjedt gyakorlatot feltáró és közreadó szakfelügyelők révén az elmélet és a tanítási gyakorlat egymást gazdagító egysége jött létre. A hazai tapasztalatokról a szaklapokban, önálló kiadványokban, valamint felolvasó esteken számoltak be az élenjáró tanítók, tanárok. Az egyre sokasodó szakmai egyletek, alapítványok szintén hozzájárultak a fejlődéshez.

Az 1905-ös Népiszkolai tanterv

A tanterv a kézimunka mellett immár nemcsak ajánlott művészeti tantárgyként, hanem kötelezően írja elő a rajz tanítását heti 1, a felsőbb években 1,5-2 órában. A kézimunka tanításában a fiúk munkája a lányok számára is kötelező, a famunkák kivételével. A tanterv ezért külön tárgyalja a fiú-kézimunkát és a női-kézimunkát. A tanítási időt a Közoktatási Tanács az 1-2. osztályban heti 1, a 3-4.-ben heti 2, 5-6.-ban heti 3 órában javasolja meghatározni. A tanterv ennek alapján a tanítói létszámtól függően rendeli el az órák számát.

A kézimunka-oktatás tanterve (1905)

Cél

„A kézimunka-tanítás célja, hogy a tanulók cselekvő képességét és hajlamait természetesen fejlesszük s munkássághoz szoktatva, munkában ügyessékké téve őket, a munkát megszerettessük és megbecsültessük velük. Evégből megtanítjuk a gyermeket mérő-eszközzel, szerszámmal bánni, a térben plasztikailag szerkeszteni, alakítani s arra való anyagokból az iskolai és a gyakorlati életbe vágó tárgyakat készíteni.”

Módszer

1. A munka tárgyai a gyerek érdeklődési köréhez közel álló játékok, házi eszközök, iskolai és gazdasági eszközök és a természet formái.
2. A munkát együtt végzik a tanulók, csoportban.
3. Az egyszerűtől halad a munka az összetett felé.
4. Nyújtson szemléleti alapot a többi tantárgy számára a környezet tárgyait megmintázásával, elkészítésével.
5. A mértani testek készítését a természet geometrikus alakzataiból kiindulva vezessük be.
6. Modellezzük a földrajzi, természeti jelenségeket és eszközöket.
7. A gyermek érdeklődését kövessük, valóságos tárgyat adjunk mintának és a tanító maga mutassa be a műveleteket.
8. Egészszéges testtartással dolgozzunk!
9. A munkatárgyak csak példaképp vannak felsorolva, a helyi viszonyokhoz mérten módosíthatók. A plasztikai munkához mindig kapcsolódjon a távlati és a műszaki rajz.
10. „Mivel a kézimunka tanítás súlypontja a reáltárgyak szemléleti és kísérleti anyagának megvalósításában van,” gondoskodni kell a tapasztalatokról.
11. Műhely híján gondoskodni kell arról, hogy az osztályteremben is lehessen oktatni. A tanítás anyaga a papír, az agyag, a fa. Az eszközök a mintázófa, deszka, léc, olló, kés, simítócsont, valamint enyv és csiriz.
- A famunkához gyalupad (vagy iskolai változata) és sok szerszám, faféle kell.
12. A munkadarabot a tanév végén adjuk oda a tanulónak.

A tanítás anyagának részletezése

a) Vegyes anyagú bevezető munkák

Az otthoni és óvodai játékos szórakoztató kézimunkák folytatása, különösen népi gyermekjátékok elkészítése (például ostorfonás, gyufásdobozból és spulniból készített játékok, homokvár, koszorúkötés).

b) Agyamintázás

- 1-2. osztályban például: golyók, golyófüzér, hurka, zsemle, perec, gyümölcsök, termések stb.
3. osztályban például: kockakő, téglák, pogácsa, ház, mértani testek stb.
4. osztályban például: természeti motívumok (levelek), csillagforma, relief.
- 5-6. osztályban természetű formálás, például: edények, virágok, forgástestek stb.

A munkák kiegészítők és színezendők, ha lehet.

c) Papiros-munkák

- 1-3. osztályban szövések, hajtogatás, kivágás, kapcsolás, például: forgó, legyező, sőtartó, csákok, csónak stb. készítés.
- 4-6. osztályban kartonmunkák (vágás, nyervezés, vászonborítás, könyvfűzés), például: órarend, palatábla, fűdes doboz, mappa, könyvkötés. Természettani eszközök: fonálfonó, sötétkamra stb.

d) Famunkák

4. osztályban használatos szerszámok (fűrész, kalapács, harapófóga, modellezőkés), anyagok (fenyő,

hárs, nyír) és munkadarabok, például: lábtörő rács, zsámoly, láda, virágkaró, kalapácsnyél, fakard, sárkánykeret stb.

5. osztályban (gyaluval és fűrővel) csavarozott szerkezetek, például: rácsos ruhafogas, ültetőfa, könyvállvány, baltanyél stb.

6. osztályban a fakötések tanulásához készítet tárgyak, például: reszelő kaloda, tálca, húsvágó deszka, karácsonyfa láb, gereblye. Természetráji eszközök: egyszerű gépek, kémcsőállvány, bodzafa puská.

Megszületett tehát az egész ország összes népiskolájára nézve kötelező kézimunka tanterv, mely felfogását tekintve egyértelműen nevelő célú. A tanterv a népiskola egész tartamára (6-12 éves korig) kiterjed.

Ha összehasonlítjuk a tantervet Suppan Vilmos 1886-os máig helytálló kritériumaival, akkor azt látjuk, hogy azoknak nagyjából megfelel. Fejleszti a kez ügyességet, egészséges, rendre, tisztaságra – és ha nem is mondja ki, de a szépségre – nevel. Módszerét tekintve gyakorlatias, a szemléltetést követi a munka. A gyermek érdeklődésének figyelembevételét hangsúlyozza, jóllehet még nem tud a kor felfogásától szabadulni és talán nem minden gyereknek olyan nagy öröm egy-egy mértani test elkészítése kartonból... Az anyagok, eszközök, műveletek, munkadarabok megválasztása jó.

Mindenesetre elgondolkodtató, hogy a Suppan által oly jól rendszerbe szedett anyagfelelőségek közül hol maradtak a „vonalszerű” anyagok, a fonál, drót, vessző, pálcika. Ide kívánczik *Láng Mihály*, az eperjesi állami tanítóképző intézet igazgatója, jó szemű gyakorló pedagógus és lelkes hazafi kritikája is 1900-ból: „A tisztán fából és papírból dolgozó slöjdisták rászoktathatják a gyermekeket a különböző mértani idomoknak és testeknek ügyes és izléses elkészítésére, de munkájukkal nem pótolhatják a több száz és százféle anyag feldolgozását.” (17) A másik nagy kérdés a famunkák fejezete, ugyanis nincs műhely, nincs szerszám és nincs anyag. A famunka szerepeltetése abból az illúzióból táplálkozik, hogy ez a minden szempontból kívánatos tananyag csak szerepeljen a tantervben és majd

néhány év múlva meglesznek a feltételei is. Mint tudjuk, erre mind a mai napig nem került sor, bár volt egy rövid reményteli időszak a hatvanas-hetvenes években.

Az elmarasztaló megjegyzésekkel együtt is megállapítható, hogy összességében a kor színvonalán álló, a hazai viszonyoknak megfelelő, az adott helyzetben a kézimunka oktatásában rejlő képzési lehetőségeknek teret adó kitűnő tanterv született, amely lerakta a következő negyven év kézimunka-oktatásának az alapjait.

Az 1905-ös tanterv kézimunka tantárgya mérföldkő a hazai munkaoktatás történetében. Hiányosságaival együtt korszerűnek mondható és elvitathatatlan érdeme, hogy napjainkig megalapozta az elemi iskolai kézimunkatanítást.

Jegyzet

- (1) Tanterv a népiskola számára az 1868. XXXVII. t.c.z. értelmében. Magyar Kir. Vallás és Közoktatási Minisztérium, Ráth Mór könyvkiadója, Buda, 1869.
- (2) PUKÁNSZKY Béla és NÉMETH András: *Neveléstörténet*. Nemzeti tankönyvkiadó, Bp, 1995. 477. old.
- (3) VÁRADY SZABÓ János: *Pestalozzi elemi tanításmódjának rövid vázlata*. 1810.
- (4) BORI István: *A magyar szakoktatás története*. Munka és Iskola, Bp, 1961.
- (5) SZTERÉNYI József: *A háziipari és kézügyesség oktatás Magyarországon*. Lampel Róbert, Bp, 1896.
- (6) SEBESZTHA Károly: *Még néhány szó a tanítóképezdei önképzőkörökről és kézipari műhelyekről*. In: Néptanítók Lapja, 1875. 173. old. BÁRÁNY J. Gyula: *A csurgói kézimunka osztály*. Néptanítók Lapja. 1875. 227. old.
- (7) SZTERÉNYI József i.m. 23. old.
- (8) SUPPAN Vilmos: *Képek a munkaoktatás történetéből*. Néptanítók Lapja, 1884. 169., 181., 185., 195., 227., 243., 269. old.
- (9) OREL Géza: *A szlőjd. A műhelynevelés térfoglalása a iskolákban*. Bp, 1933.
- (10) KAPOSY István: *Az elemi népiskolai tanítás középpontja*. Néptanítók Lapja, 1884. január, 26. old.
- (11) SCHÖN Bernát: *A népiskolai tanítás középpontja*. Néptanítók Lapja, 1884. február 16. 97. old.
- (12) SUPPAN Vilmos: *A kézügyesség oktatás célja, anyaga és módszere a népiskolában*. Néptanítók Lapja, 1886. 211., 226., 251. old.
- (13) ZIGÁNY Zoltán: *A népiskolai kézügyesség oktatásról*. Néptanítók Lapja, 1898. 433., 441., 449., 457. old.
- (14) *Az elemi népiskolai tanítás terve, a hozzávaló útmutatások és a tanítás anyagának felosztása Budapest székesfőváros elemi népiskolái számára*. Bp, 1904.

(15) Tanterv és utasítás az elemi népiskola számára. Bp, 1905.

(16) SZTERÉNYI József: i. m.

(17) LÁNG Mihály: *A munkaszeretetre való nevelés*

módja. (3-12 éves magyar gyermekek kézi-munkáinak gyűjteménye.) Bp, 1900. 47. old.

Gaul Emil

Egy „íz-ig-vér-ig normális regény”

Závada Pál Jadviga párnája’ c. regénye az 1997-es év könyvszenzációi közé tartozott mind a közönség, mind a kritika körében. A sikersorozat azóta is tart: a regényből rádiójáték készült, a Nők Lapja folytatásokban közölte a regényt, és az idei Magyar Filmszemle bemutatta a könyv filmváltozatát is. Eközben a regény maga már sokadik kiadásánál tart, és lassan helyet kap a középiskolai irodalomoktatásban is. Hogyan fogadta a kritika a Jadviga párnája’-t, hogyan magyarázta ezt a – magyarországi viszonyok közt – páratlan sikert? A regény milyen aspektusait emelik ki a megjelent kritikák?

Az első gesztus az elámulásé, talán az öröme is: hogy lehet az, hogy most, a kilencvenes évek második felében egy magyar író föllép egy regénnyel, amely nemcsak „igazi” alakokat, „hűs-vér” szereplőket tartalmaz, hanem ráadásul történelmi és szociológiai háttérrel is, sőt családregegy? A művet elsőként Balassa Péter üdvözlí: „jól (...) olvasható, izgalmas és vonzó, széles és mély sodrású, igazi regény”-nek (1) nevezi a Jadviga párnája’-t; „modern realizmus”-t említ vele kapcsolatban. (2) A legtöbben részletesen elemzik a „modern”, illetve „posztmodern” elemeket a szövegben. Talán Alexa Károly írta az egyetlen kritikát (3), amely ezeket egyáltalán nem veszi figyelembe. Számára a Jadviga párnája’ a hagyományos regény diadalát jelenti, amely iránti bizonyos várakozást

(...) még a legiszaposabb lelkű [sic!] posztmodern műbíró sem tagadhat le magányos, őszinte pillanataiban: jó lenne már egy íz-ig-vér-ig normális regény, lehetne kicsit hosszú, kicsit lassúdad, legyenek benne emberek, kinyilvánított érzelmeikkel, szép és televényes viszonyaikkal, legyen a háttérben (az se baj, ha olykor-olykor „be is gyűrűzik”) a történelem, legyenek tárgyak és tájak, berendezett szobák és utazások (...), legyen mértékkel valaminő egzotikum is, és ő, minél kevésbé legyen jelen a szerző a maga „grammatizáló” nyavalygásaival, mint „konstituáló tényező”... (4)

Erre az álláspontra Angyalosi Gergely válaszol közvetlenül a Holmiban megjelent cikkében. (5) Ő Alexa Károly kifejezéseinek („iszapos lelkű”, „nyavalygás”) elutasítása mellett szakmai szinten is erőteljesen szembehelyezkedik „azok(kal) a hangok(kal), amelyek valamiféle modernizált »lélektani realizmus« megtestesítőjeként javasolták befogadni Závada regényét, olyanként tehát, amelyen nem hagyott volna nyomot a hetvenes-nyolcvanas évek magyar prózájának sokat emlegetett, több lépcsőben regisztrált »paradigma-változása«, sőt szembeállítható azzal”. (6) Angyalosi hangsúlyozza, hogy a regény igenis erőteljesen táplálkozik ebből a posztmodern „szövegirodalomból” és fölhívja a figyelmet a nyelvi rétegek sokféleségére, egymáshoz kapcsolódására, a regény bizonyult szerkesztésmódjára. Véleménye szerint „a hazai regényfogyasztók zömének meglehetősen igényes az ízlése”, mivel képesek egy ilyen sokrétű (bár első látásra „hagyományosnak” tűnő) regény befogadására, amely szerinte „semmiképpen sem nevezhető egyszerű olvasmánynak”. (7) Állítása alátámasztására Závada Pált idézi, aki hasonlóképpen nyilatkozik a Népszabadságban:

Én ehhez az írás általi „nyelvműveléshez” nem